

HALINA WOJCIECHOWSKA

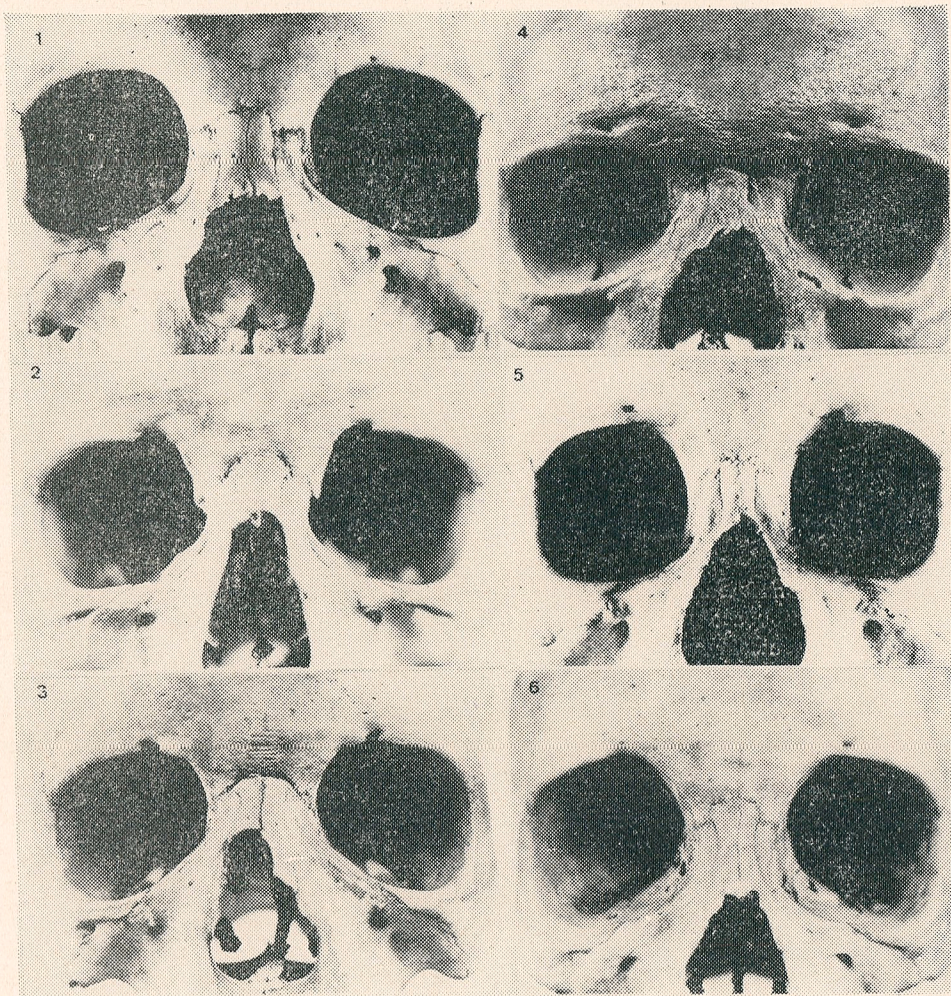
WCIECIA I OTWORY NADOCZODOŁOWE NA CZASZKACH LUDZKICH (DYMORFIZM PŁCIOWY)

Z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
Kierownik Zakładu: prof. dr Bronisław Jasicki

Celem niniejszej pracy jest zbadanie ukształtowania drogi przejścia naczyń i nerwów nadoczodołowych w zależności od płci pod kątem użyteczności w analizie materiałów kostnych z pochówków ciałopalnych. Dysponując dobrze zachowanym materiałem kostnym, korzystając z opracowanych metod (Stęślicka 1951, 1958), można z dużym prawdopodobieństwem ustalić płeć osobnika. O wiele trudniejsze jest ustalenie płci w przypadku, gdy dysponujemy materiałem kostnym z pochówków ciałopalnych. Ustalenie płci na podstawie szczątków kostnych pozostałych po spaleniu zwłok jest utrudnione przez małą ilość przetrwałych fragmentów mających znaczenie diagnostyczne. Wśród szczątków kostnych pozostałych po spaleniu niektóre fragmenty zachowują się częściej niż inne (Krumbein 1934, Schaefer 1960, Wells 1960, Malinowski 1964, 1967). Zależy to od siły ognia, ułożenia kości w stosunku do głównej siły ognia, masywności kości i stopnia ich przepalenia. Wśród fragmentów kości czaszki brzeg nadoczodołowy zachowuje się stosunkowo często — 8,5-43,5% (Malinowski 1967), rzadko jednak w takiej formie aby przy określaniu płci można było wykorzystać inne cechy okolicy nadoczodołowej, którym przypisuje się dużą wagę w określaniu przynależności płciowej (Strzałko 1975). Ponieważ w materiałach z grobów ciałopalnych często zachowują się fragmenty brzegów nadoczodołowych ze znajdującymi się w nich wcięciami lub otworami dla przejścia naczyń i nerwów nadoczodołowych, celowym było prześledzenie ich ukształtowania w zależności od płci. Zwiększyłoby to szansę trafnego ustalenia płci w przypadku, gdy brak jest innych cech diagnostycznych. Podjęcie tego tematu nasunęło się w trakcie opracowywania materiałów ciałopalnych przez pracowników Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

MATERIAŁ I METODA

Do analizy wybrano ze zbiorów Muzeum Zakładu Antropologii UJ serie czaszek żeńskich i męskich, co do których, czy to na podstawie innych cech diagnostycznych czy też charakteru pochówku, nie było

Ryc. 1. Kategorie ukształtowania brzegów nadoczodołowych: 1 — brak śladów lub wcięcie słabo zaznaczone; 2 — wcięcie wyraźnie zaznaczone, od strony zewnętrznej ograniczone wyrostkiem kostnym; 3 — wcięcie z tendencją do zamykania się w otwór; 4 — otwór; 5, 6 — wzajemne konfiguracje wymienionych kategorii — przykłady asymetrycznego ukształtowania brzegów nadoczodołowych

wątpliwości w określeniu płci. Seria żeńska składała się z 28 czaszek, które na podstawie charakteru pochówku były bez wątpienia żeńskie i 57 czaszek żeńskich, których płeć podobnie jak 37 czaszek męskich ustalono na podstawie zespołu cech. Szczegółowej analizie statystycznej poddano tylko 71 czaszek (51 żeńskich i 20 męskich), które rozpatrywane cechy miały ukształtowane symetrycznie. Pozostałe czaszki, które pod względem rozpatrywanej cechy były asymetryczne, potraktowano opisowo.

Ukształtowanie drogi przejścia naczyń i nerwów nadoczodołowych sprowadzono do następujących kategorii: 1) brak śladów lub wcięcie sł-

bo zaznaczone; 2) wcięcie wyraźnie zaznaczone, często od strony zewnętrznej ograniczone wyrostkiem kostnym; 3) wcięcie ograniczone z dwóch stron wyrostkiem kostnym — z tendencją do zamykania się w otwór; 4) otwór; 5) wzajemne konfiguracje wymienionych typów. [Ryc. zdjęcia 1 - 6].

W obu seriach żeńskich dokonano porównania wyglądu brzegu nadoczodołowego na podstawie wyróżnionych kategorii. Ponieważ nie stwierdzono istotnych różnic do porównania z serią męską połączono je razem.

Tab. 1

Katg. Płeć	1		2		3		4		N
	N	%	N	%	N	%	N	%	
♀ ♀	16	31,4	2	3,9	24	47,1	9	17,6	51
♂ ♂	0	0	15	75,0	3	15,0	2	10,0	20

W serii żeńskiej w największym procencie występują w brzegach nadoczodołowych wcięcia z tendencją do zamykania się w otwór i brzegi z bardzo słabym wcięciem lub zupełnie gładkie. Wcięcia wyraźnie zaznaczone, które aż w 75% wystąpiło na czaszkach męskich, w serii żeńskiej wystąpiło tylko w dwóch przypadkach tzn. 3,9%. Typowy dla czaszek żeńskich brzeg zupełnie gładki w analizowanej serii męskiej nie wystąpił ani w jednym przypadku. Wcięcia z tendencją do zamykania

Tab. 2

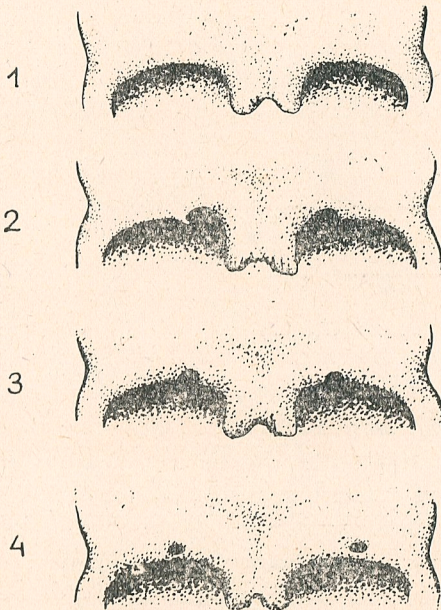
Kateg. Płeć	1	2	3	4	N
♀ ♀	16 +	2 -	24 +	9 +	51
♂ ♂	0 -	15 +	3 -	2 -	20
	16	17	27	11	71

się w otwór i otwory występują na czaszkach męskich w mniejszym procencie niż na czaszkach żeńskich (tabela 1). Zależności te sprawdzono testem χ^2 (tabela 2).

W serii żeńskiej nadwyżki w stosunku do liczb teoretycznych występują w kategorii wcięcia z tendencją do otworu (3), brzeg gładki (1) i otwór (4). W serii męskiej zaś wyraźna nadwyżka występuje w kategorii wcięcia wyraźnie zaznaczone (2). Wartość testu χ^2 wynosi 40,8819 co przy 3 stopniach swobody daje na poziomie 0,01 istotną różnicę statystyczną.

Czaszki, które pod względem rozpatrywanej cechy były asymetryczne, potraktowano oddzielnie. Stwierdzono, że w serii żeńskiej czaszkom

z wcięciem przechodzącym w otwór części towarzyszy występujące po drugiej stronie wcięcie słabo zaznaczone lub otwór. Na czaszkach męskich natomiast części występuje wyraźnie zaznaczone wcięcie w brzegu

Ryc. 2. Schemat symetrycznego ukształtowania brzegów nadoczodołowych. 1 — brzeg gładki; 2 — wcięcie wyraźnie zaznaczone, od strony zewnętrznej ograniczone wyrostkiem kostnym; 3 — wcięcie z tendencją do zamykania się w otwór; 4 — otwór

nadoczodołowym jednej strony, w drugim zaś wcięcie z tendencją do zamykania się w otwór lub otwór. Potwierdza to powyższe stwierdzenie, że wcięcia wyraźnie zaznaczone są typowe dla czaszek męskich. Ponadto spostrzeżenie, że „im dalej na zewnątrz od linii środkowej znajduje się ślad od pęczka naczyniowo-nerwowego tym częściej bywa to otwór a nie wcięcie” (Grzybowski 1927), okazuje się być słuszne i w przypadku czaszek ludzkich.

Na 50 czaszkach znajdujących się w zbiorach Zakładu Antropologii UJ, których płeć była dokładnie określona, zastosowano powyższy test — tzn. jako wykładnik płci przyjęto postać otworu lub wcięcia nadoczodołowego. Trafnie określono płeć w 70% przypadków.

WNIOSKI

1. Typowym dla czaszek żeńskich jest brzeg gładki lub brzeg ze słabo zaznaczonym wcięciem (1); w serii czaszek męskich ta kategoria nie wystąpiła ani w jednym przypadku.

2. Częstszą tendencją do występowania wcięcia ograniczonego z dwóch stron wyrostkiem kostnym (3) i otworu (4) stwierdza się w serii żeńskiej niż w męskiej.

3. Cechą charakterystyczną dla płci męskiej jest wyraźnie zaznaczone wcięcie (2).

4. W przypadku asymetrycznego ukształtowania brzegu nadoczodołowego u obu płci realizują się one w kategoriach typowych dla danej płci lub zbliżonych.

5. Na podstawie ukształtowania drogi przejścia naczyń i nerwów nadoczodołowych ocena płci może być dokonywana, a stopień prawdopodobieństwa zależy od typu wcięcia lub otworu.

6. Kategorie 3 i 4 dają jedynie sugestie co do płci, które należy uwzględnić przy udziale innych dostępnych cech diagnostycznych.

W dalszych badaniach należałoby zwrócić uwagę na korelację wzajemną ukształtowania okolicy nadoczodołowej kości czołowej (masywność brzegu nadoczodołowego, wydatność łuków nadbrwiowych, okolicy gładyszki) z charakterem drogi, którą przechodzą naczynia i nerwy nadoczodołowe.

PIŚMIENNICTWO

1. Bochenek A. i M. Reicher *Anatomia człowieka*, PZWL Warszawa 1968.
★ 2. Grzybowski J. Spraw. Tow. Nauk. Warszaw., 1927, wyd. III, t. 20, nr 6 - 9, str. 481 - 503. ★ 3. Kaczanowski K., *Mat. i Prace Antrop.*, 1965, nr 71, str. 57. ★ 4. Krumbein C., *Forschungen und Fortschritte*, 10, 1934, str. 412 - 411. ★ 5. Malinowski A., *Przeg. Antrop.*, t. XXX, z. 2, 1964. ★ 6. Malinowski A. *Slavia Antiqua*, t. XIV, str. 303 - 312. ★ 7. Malinowski A., *Mater. Archeol.*, t. VIII, str. 161 - 171, 1967. ★ 8. Schaefer U., *Anthropologische Untersuchung siniger Leichenbrände des Gröberfeldes*, w J. Brandt, *Das Urnengräberfeld von Preetz in Holstein*, Offa-Bücher, t. 16, 1960, str. 93 - 111. ★ 9. Stęślicka W. i in., *Mat. i Prace Antr.*, nr 45, 1958. ★ 10. Stęślicka W. *Folia Morph.*, 1951, t. 2 (10), str. 126 - 184. ★ 11. Strzałko J., M. Henneberg, *Przegl. Antrop.*, 1975, t. 41 z. 1, str. 105 - 126. ★ 12. A. Wells, *Antiquity*, t. XXXIV, 13, 1960, str. 29 - 37.

INCISURES ET LES TROUS SURORBITAIRES SUR LES CRÂNES HUMAINS

par HALINA WOJCIECHOWSKA

Sur quelques séries des crânes de deux sexes on a observé les voies des vaisseaux et des nerves surorbitaires. On a constaté que pour les crânes feminins le bord de l'orbite est plat ou avec une incision peu marquée. Les crânes feminins ont une tendance plus que les crânes masculins à former une incision bornée de deux coté d'une protubérance osseuse et un trou. Comme caractère propre aux crânes masculins il faut considerer une incision très bien marquée, bornée quelquefois du coté exterior par une protubérance. Dans les cas d'assymetrie de l'orbite possedante des caractères susdit ils sont formés d'après les tendances de chaque sexe. Ce constatations peuvent être utiles dans l'analyse des os provenant des tombes à incinération.

INSICURA SUPRAORBITALIS AND FORAMEN SUPRAORBITALE IN THE
HUMAN CRANIALS (SEX DEMORPHISM)

by HALINA WOJCIECHOWSKA

On female and male cranial series, the author traced the path shape of the supereyorbital (superorbitalis) blood vessels and nerves versus sex. It is found that typical for female cranials is a quite smooth border or a border with weakly marked incision (incisura). Moreover the female cranials compared to male ones show a stronger occurrence of incision (incisura) limited on both sides by osseous process (processus ossis) and foramen. The characteristic mark of the masculine sex is a distinctive incision (incisura) which is often limited from the outside by osseous process (processus ossis).

These results may be helpful in analysis of osteous materials from crematory burials.